

جایگاه دین و آداب و رسوم مذهبی در بین لرهای لرستان

دکتر فریدون طهماسبی 1

مینا عطارزاده 2

چکیده:

در کشور پهناور ایران اقوام و گروه‌های فراوانی زندگی می‌کنند. لرها از جمله اقوام اصیل و ریشه داری هستند که خالصانه دین اسلام را پذیرفتند و دین و مذهب در میان آن‌ها اهمیت خاصی دارد. باورها و اعتقادات و همچنین آداب و رسوم و مردم این سرزمین تحت تأثیر این باورها شکل گرفته است. مقاله‌ی مذکور در صدد است گوشه‌ای از این اعتقادات و باورهای مذهبی را بررسی کند. تا اثبات کند که باورهای مذهب تشیع در بین لرهای لرستان جایگاه خاصی دارد و این مردم شریف مذهب شیعه را پذیرفته‌اند.

واژگان کلیدی: لرستان، قوم لر، تشیع، آداب و رسوم و اعتقادات.

1- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر

2- دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شوشتر

قوم لرکه در سرزمین لرستان زندگی می‌کنند، بیشتر آن‌ها پیرو مذهب تشیع هستند. مسلم است که هر قوم و دسته‌ای از اعتقاد و باورهای خود تاثیر می‌گیرد و آداب و رسوم و اعتقاد و باورهای خود را با توجه به آن دین و مذهب پی‌ریزی می‌نماید.

تأثیر دینی و مذهبی مذکور در زندگی اجتماعی و فردی این قوم کاملاً ملموس است. پیشینه مذهب تشیع در قلمرو لرستان، به آغاز قرن چهارم هجری و روی کار آمدن دولت شیعی آل بویه برمی‌گردد (جعفریان، 1371ص 239). روی کار آمدن این دولت شیعی عاملی برای تقویت باورهای شیعی در سرزمین لرستان شد. در کنار مذهب تشیع، مذهب تسنن و همچنین گرایش‌های صوفیانه زندگی مردمان این دیار کهن را تحت تاثیر قرار داد. همجواری لرستان با شهرهای شیعه نشین عراق بویژه شهر کوچه که محل تجمع شیعیان بود یکی دیگر از عوامل گسترش اعتقاد شیعی در این سرزمین شد.

از دیگر عوامل نفوذ و استقرار اعتقادات شیعی، گذر بزرگان و سادات بویژه حضرت امام هشتم (ع) از سرزمین لرستان است که تأثیرات فراوانی بر آشنایی مردم این دیار با مذهب تشیع داشته است. این مذهب که اعتقادات و باورها و همچنین آداب و رسوم مردمان این منطقه را تحت تاثیر قرار داده، با جان و روح آن‌ها عجین شده است. در ادامه به گوشه‌ای از این تاثیر پذیری نشان داده می‌شود.

طبق مشخص شدن محدوده‌ی جغرافیایی لرستان زاگروس، زاگرنی، (ماد) و جبال (نامیده شده در عصر اسلامی) هر کدام در محدوده‌ی این منطقه بلکه در مرکز آن بوده است و طبق این اسامی تا دوره معاصر به سرزمین لرستان (فیلی) می‌گفتند. واژه‌ی "فیلی" دگرگون شده واژه‌ی "فهلوی پهلوی و پهلوی" است. اگر چه "لر" یا "لور" نامی است که در قرون اولیه پس از عرب جمله‌ی مشهور متداول شده جز "پهلوی اشکانی" بوده و بدین جهت گویش‌ها و ترانه‌های لری را "فهلوی" یا "فهلویات" نامیده‌اند که گویش‌های آن جزء پهلوی اشکانی یا فارسی میانه است. (ایزدپناه، 1379، صص 10-1)

واژه‌ی "لر" از قرن چهارم و پنجم به سرزمین کنونی و مردمان لرستان اطلاق گردید. ظاهراً این واژه را باید ساکنان شهر "لور" که در شمال اندیمشک کنونی واقع است، پس از ویرانی این شهر، با خود به سرزمین کنونی لرستان آورده باشند. (عالی پورخرم آبادی، 1384ص 15)

در فرهنگ معین ذیل واژه‌ی "لر" آمده است؛ قومی است که از اقوام چادرنشین ایران، ساکن کوهستان‌های جنوب غربی ایران، مسعودی در فهرست قبایل "کرد" از قبیله‌ی "لریه" نام می‌برد. "یاقوت" در قرن هفتم هجری، نام "لور"، "لر" را به قبیله‌ی کردی که در کوهستان بین خوزستان و اصفهان زندگی می‌کنند، اطلاق کرده و ناحیه‌ای را که آنان زندگی می‌کردند به نام "بلادالله" یا لرستان نام می‌برد. (معین ذیل لر)

نشانه‌های فراوان از اعتقاد پاک مردم "لر" به مذهب تشیع و ائمه‌ی اطهار در فرهنگ این دیار دیده می‌شود.

چهارده معصوم، دوازده امام، پنج تن آل عبا، پشتیبان و گواه مدعای مردمان مسلمان این سرزمین است. هریک از معصومین با مشخصات خاص خود و با وجهه‌ای که در نزد خداوند دارند شاهدی بر حق بودن مردم قرار می‌گیرند. اگر چه "حضرت ابوالفضل" امام نیست اما جایگاه بالائی دارند در دل مسلمانان بویژه مردم "لر" دارند. به عنوان مثال مردم بروجرد "حضرت ابوالفضل" را میر غضب امام علی (ع) می‌دانند و اعتقاد دارند که غضب و خشم ایشان در حق ظالمان بسیار گیراست. به همین دلیل به سادگی نام مبارک ایشان را به عنوان سوگند بر زبان نمی‌آورند. مردم بروجرد حضرت علی (ع) و حضرت امام حسین (ع) را ولی نعمت خود می‌دانند و برکت خداوند را به واسطه‌ی وجود این عزیزان می‌دانند.

به عنوان مثال چند نمونه از قسم‌های آنها ذکر می‌شود:

وای برکت مرتضی علی قسم .

وای سفره مرتضی علی قسم

وای شروت مرتضی علی قسم (کرزبیرا احمدی، 1388ص 218)

از دیگر قسم‌ها می‌توان به این عبارت زیبا اشاره کرد که در میان بروجردی-ها وجود دارد .

وای گردش مرتضی علی قسم ، که در این عبارت منظور از گردش مرتضی علی آسیاب می‌باشد (همان ص 220).

مردمان این سرزمین برای سپاسگزاری از اشخاص چنین عبارت‌هایی به کار می‌برند که نشان از اعتقاد خاص آن‌ها به خاندان رسالت و "بی بی دو عالم فاطمه زهرا (س)" است .

"طی حضرت فاطمه ری ابی بوئی" در پیش حضرت فاطمه رو سفید باش. (همان، 223)

در کتاب ارزشمند فرهنگ مردم بروجرد . (ص 51) نویسنده از قول "علیرضا احمدی" از اشترینان درباره مثل "قسم حضرت عباسه باورکنم یا دم خروسته" حکایتی نقل کرده است که نشان از اعتقاد مردم این سرزمین به "آقا عباس" و قسم خوردن به آن مقام بزرگ دارد. از دیگر مثل‌هایی که اعتقاد راسخ مردم این دیار به "امام حسین" را نشان می‌دهد مثل "مه د امام حسین موئم تود حرشهید" من از مام حسین می‌گویم تواز حرشهید. که این مثل در جواب کسی گفته می‌شود که حرفی را متوجه نشود و جواب مخالف بدهد. (همان، ص 102)

در چیستان‌های این منطقه هم می‌توان آثار فراوانی از ارادت مردم لر به ائمه پیدا کرد.:

"آسمو گرته زلزله، علی سوار دل دله، کمی درخته بی گله" ؟.

آسمان را زلزله گرفته، انگار حضرت علی (ع) سوار براسب دل دل خود می تازد و آن کدام درخت است که بی گل است؟ (همان، ص 206)

در لائیه‌ها هم چنین اعتقادی موج می زند. چنین مسأله‌ای نشان می دهد که مادر از همان ابتدای زندگی فرزند دلبندهش در صدد است عشق و یاد ائمه را در وجود او بکارد تا ثمر شیرینی درزندگی او به بار آورد. :

"لا لائیت می کنم تا تو نمیری و دادم برسی دوخت پیری "

"لالائیت می کنم تا زنده بوئی، غلام حضرت معصومه بوئی" (همان، ص 213)

داریوش رحمانیان در کتاب افسانه‌های لری، قصه‌ی "شاهزاده احمد و بسک یال دار" را با روایتگری "مهدی پاپی" که ایشان هم از مادر بزرگ هفتاد ساله‌اش در "الوارگرمسیری" نقل کرده، آورده است که نشان از اعتقاد پاک قوم "لر" به ائمه و اولادشریف آنان دارند. (رحمانیان، صص 62-69)

"امام زاده احمد" از نسل "امام موسی کاظم" است. آرامگاه این امام در روستای "آبنگانی" اندیمشک قرار دارد. در این افسانه چگونگی مسلمان شدن و ایمان آوردن "بسک یال دار" بدکار و مردم آزار به خاطر قدرت روحانی "شاهزاده احمد" نقل می شود و نشان از اعتقاد راسخ مردم "لر" به خاندان رسالت دارد.

در ادامه به گوشه‌ای از آداب و رسوم و اعتقادات و باورهای مردم لرستان که نشان از اعتقاد راسخ آنان به تشیع است اشاره می شود.

سقاخانه:

یکی از مهم ترین نذرهای مردم لرستان به پا کردن سقاخانه است که به صورت موروثی تداوم پیدا می کند.

سقاخانه تکیه‌ای است که نذرکنندگان چندروز قبل از شروع محرم، معمولاً نزدیک ترین اتاق به در ورودی حیاط خانه را کاملاً سیاه پوش می کنند. در بالای سقاخانه منبری به پا می کنند که رو به قبله است و بیشتر از سه پله دارد و این منبر را با چراغ‌های نفتی و گلدان می آریند. چراغ‌های این منبر هر شب روشن می شود به جز شام غریبان. دو طرف منبر را با پارچه‌های قرمز و سیاه به یاد "حضرت قاسم" می پوشانند. گاهی نیز قنداق و گهواره "حضرت علی اصغر" را به شکل نمادین ساخته و جلوی منبر می گذارند.

خانواده‌هایی که سقاخانه برپا می کنند از اول شب در حیاط خانه را بازمی گذارند و با پخش نوارهای سینه زنی و مداحی اعلام می دارند که در این خانه، سقاخانه برپا است. اتاق کناری سقاخانه

محل تجمع زنان است. صاحب خانه هم با خرما، گلاب و چای از آنان پذیرایی می‌کند. این مراسم در ده شب اول محرم از مغرب تا نیمه‌های شب ادامه پیدا می‌کند.

علم بندان :

در روستاهای لرستان رسم علم بندان انجام می‌گیرد. در شهر از علامت‌های چند پر استفاده می‌کنند و آن‌ها را آذین می‌بندند.

طول علم 3 یا 4 متر است که از چوب بید تهیه می‌شود. علم بندان معمولاً در اول ماه محرم یا روز ششم محرم انجام می‌گیرد. که علم را با پارچه‌های سبز پوشش می‌دهند بعد از بستن علم به اهالی محل خبر می‌دهند و آنان نیز لباس‌های نو خود و یا لباس‌های دختران دم بخت و یا جوانان ناکام خود را تحویل می‌دهند.

سپس این لباس‌ها را بالای علم قرار داده و یک دست فلزی را به نشان دست حضرت عباس بر بالای علم قرار می‌دهند و گاهی بر بالای علم کبوتری را می‌بندند تا در موقع حرکت، کبوتر به پرواز درآید. پس از آماده کردن علم آن را در روز تا سوعای حسینی بیرون می‌آورند.

چهل منبر:

سقاخانه‌ها در عصر تاسوعا کمی زودتر گشوده می‌شود. زیرا باید برای پذیرایی نذرچهل منبر آماده باشد. در این روزبانیان سقاخانه‌ها در کنار منبری که درست کرده اند مجموعه‌ای بزرگ و پراز خَره " که این خَره شامل: "خاک رس و آب و گاه‌گلاب است" درست می‌کنند. برای اینکه نذرکنندگان شمع‌هایشان را در آن روشن کنند همچنین ظرفی را پراز خرما یا نقل برای نذرکنندگان کنار منبر قرار می‌دهد. نذرکنندگان که بیشتر خانم هستند به چهل منبر در چهل خانه سر می‌زنند و در کنار منبر زنان می‌زنند و حاجت می‌طلبند و گاهی افرادی که به حاجت خود رسیده اند برای ادای نذر در کنار منبر حضور پیدا می‌کنند. هفت صلوات می‌فرستند و از حضرت ابوالفضل استدعا می‌کنند که وسیله شفاعت و حاجتشان شود. کسانی که حاجت دارند نقلی یا خرمایی را برمی‌دارند و همچنین یک شمع را، هنگامی که حاجتشان برآورده شد تعهد می‌کنند در سال‌های بعدی به جای گرفتن نقل چهل شمع در چهل سقاخانه روشن کنند.

سینه زنی :

از جمله مراسم عزاداری در لرستان عزاداری صبح روز عاشورا در حمام‌ها است . در صبح روز عاشورا از سپیده ی آفتاب تا چندی پس از طلوع آفتاب حمام‌ها باز هستند . حمامی‌ها سطل بزرگی از خَره (گلاب ، آب ، خاک رس) درست می‌کنند و در کنار در ورودی حمام قرار می‌دهند . افرادی که می‌خواهند در این مراسم شرکت کنند سروبدن خود را به خَره آغشته می‌کنند و وارد حمام می‌شوند و شروع به سینه زنی می‌کنند. این مراسم بدون وقفه تا طلوع آفتاب ادامه پیدا می‌کند، چرا که به جای عزادارانی که سروصورتشان را شسته و از حمام خارج می‌شوند افراد دیگری وارد می‌شوند و این مراسم را ادامه می‌دهند . پس از این مراسم سروصورت خود را می‌شویند و از حمام گرم وارد حمام سرد شده واز آن‌ها به صرف صبحانه پذیرایی می‌شود. خوردن این صبحانه با ذکر " یا حسین " و صلوات برای عزاداران و روح در گذشتگان همراه است .
در این مراسم با این اذکار سینه می‌زنند:

عزیزان قتل شاهان است امروز	حسین تا چاشت مهمان است امروز
گلوی نازک بی شیر اصغر	نشان تیر عدوان است امروز

هیئت‌ها و دسته‌های عزاداری:

مسئولان هیئت‌ها که سرهیئت خوانده می‌شوند تابلویی را در محل تجمعشان نصب می‌کنند و به آماده کردن وسایل عزاداری و جمع کردن نذرها اقدام می‌کنند و با شروع محرم به عزاداری می‌پردازند. افرادی هم هیئت را به خانه هایشان دعوت می‌کنند، در مقابل منزل آن شخص سینه زنی و نوحه خوانی می‌کنند و بعد از روضه ی کوتاهی با ذکر " یا حسین و صلوات " از جلوی منزل حرکت کرده ذکر جدید را شروع می‌کنند . کسانی هم که فقط برای تماشا آمده‌اند با منقل و اسپند برای ادای نذر خود جلو می‌آیند . هرکس عزاداران را به منزل خود دعوت می‌کند از عزاداران نیز پذیرایی می‌کند.

نوحه‌هایی که در دهه‌ی محرم خوانده می‌شود در ذکر مصیبت " امام حسین " و یارانش است. ولی در شب هشتم نوحه‌ها اغلب در شهادت و دلاوری " حضرت علی اکبر "، و در شب تاسوعا در ذکر " حضرت عباس "، و شب عاشورا در ذکر " امام حسین " است .

دختران و زنان نیز در این مراسم ها شرکت می‌کنند و با یک دست سینه می‌زنند . مردها هم برای سینه زنی جامه‌هایشان را از تن بیرون می‌آورند، چنین می‌خوانند :

هرکه دارد عشق شاه کربلا عریان شود برسر و سینه زند تا خوارجی بیرون رود

شام غریبان:

مراسم دهه‌ی اول محرم، با مراسم شام غریبان به اتمام می‌رسد. در غروب روز عاشورا مردم با پای برهنه، سیاهپوش با فانوس و شمع، مردان در جلو و جماعت زنان شمع به دست از عقب به راه می‌افتند. یک نفر سفره‌ای پراز کاه به همراه دارد که بر سر عزاداران می‌ریزد. خیل عزاداران با طبق‌هایی از خرما و نان و شمع‌هایی روشن، به راه می‌افتند. از خرابه‌ها عبور می‌کنند و به خانه‌هایی که در این ده شب سقاخانه به راه انداخته بودند می‌روند. ولی داخل سقاخانه نمی‌روند فقط در حیات خانه ذکر شام غریبان می‌خوانند و در مصیبت طفلان حسین نوحه می‌سرایند. اگر صاحب خانه نذری داشته باشد در این طبق‌ها قرار می‌دهد و با آن‌ها همراه می‌شود این مراسم در مسجد یا منزل سرهیئت خاتمه می‌یابد.

معتقدات عاشورا:

مردم معتقدند "شمر" بعد از واقعه‌ی کربلا به صورت سگی در آمده و همواره در صحرای کربلا تشنه و سرگردان است. در روز عاشورا زنان دوخت و دوز نمی‌کنند. مردم کشاورز هیچگونه کار کشاورزی انجام نمی‌دهند و در روز عاشورا زمین‌ها را آب نمی‌دهند زیرا معتقدند که آب بستن به زمین در چنین روزی ناروا و گناه است و با این کار ممکن است زمین زراعی شان خشک شود. کسانی که دام دارند شیر دام‌هایشان را می‌دوشند و به فقرا می‌دهند. خوردن تنقلات و آدامس در این روز کراهت دارد و دور از ادب می‌دانند. بعضی‌ها نذر می‌کنند که در این روز خَره (خاک رس، گلاب، آب) درست کنند و در اختیار عزاداران قرار دهند. خَره گیران بعد از عزاداری به حمام می‌روند. حمام‌ها نیز در این روز مجانی است. مردم معتقدند خَره را از لباس سیاهی که برای "امام حسین" تهیه شده نباید جدا کرد و باید منتظر ماند تا خودش به مرور از آن جدا شود.

ماه صفر:

در روزهای پایانی ماه صفر در استان لرستان سه آئین برگزار می‌شود: یکی در روز بیست و هشتم صفر که مصادف است با وفات "پیامبر اکرم" و رحلت "امام حسن" و آئین دیگر برگزاری چهارشنبه سوری، در چهارشنبه آخر ماه صفر است.

در 28 صفر مردم استان لرستان به امام زاده‌ها می‌روند مقداری پارچه سبز تهیه می‌کنند و روی بقعه‌ها می‌اندازند مقداری از آن را نیز به دست بچه‌ها می‌بندند تا مریض نشوند. و در امام زاده‌ها به عزاداری می‌پردازند.

فال چهارشنبه سوری:

این فال در روستاهای استان لرستان در چهارشنبه آخر ماه صفر برگزار می‌شود. این فال را زنان به نیت اینکه بخت و اقبال خود را امتحان کنند و خوش اقبالی و بد اقبالی خود را در سالی که در پیش رو دارند مشخص کنند انجام می‌گیرد. در شب چهارشنبه آخر ماه صفر زنان دور هم جمع می‌شوند و هر یک مهره‌ای که نشانی از او دارد را درون کوزه می‌اندازد و بعد کوزه را به ناودان خانه‌ی یکی از زنان آویزان می‌کند. فردای همان شب، یعنی صبح روز چهارشنبه، ساعت حدوداً هشت صبح، زنی که کوزه به ناودان خانه‌اش آویزان شده آن را برمی‌دارد و به خانه می‌آورد. زنان همه دور هم جمع می‌شوند و دایره وار می‌نشینند و دختر بچه‌ای کنار کوزه می‌نشیند و با پارچه کوزه را می‌پوشاند بعد دو نفر غزل خوانی و دو بیتی خوانی می‌کنند. برای گرفتن فال هر یک از دو تن زن خوش قریحه بیتی از حافظ و یا فایز و... می‌خوانند و دختر بچه مهره‌ای را از کوزه بیرون می‌آورد. اگر دو بیتی یا شعر خوشی بود که آن را به فال نیک می‌گیرد و خوشحال می‌شود در غیر این صورت، غمگین شده و دیگران او را دلداری می‌دهند.

جمعه آخر ماه صفر:

مردم استان لرستان، در جمعه‌ی آخر ماه صفر ترحلوا می‌پزند و خیرات می‌کنند و به این ترتیب لباس سیاهی را که برای "امام حسین" به تن کرده بودند از تن بیرون می‌آورند.

نتیجه‌گیری:

قوم "الر" که در استان لرستان و به طور پراکنده در استان‌های همجوار لرستان زندگی می‌کنند از پیروان راستین مذهب تشیع هستند. هرچند بسیاری به نادرست در اعتقاد مردم شریف این نواحی صحبت‌هایی مطرح می‌کنند و حتی در پیامک‌ها به آن دامن می‌زنند اما این قوم دلیر اعتقادی کاملاً پایدار و راستین به دین و مذهب دارند و بررسی باورها و اعتقادات آن‌ها نشان می‌دهد که در لایه لایه‌ی فرهنگی این قوم گرایش به تشیع اعتقادی راسخ دیده می‌شود. شاید اهل ریا و ظاهر نبودن این قوم دلیل بر برخی از این صحبت‌های نادرست باشد. در افسانه‌ها، مثل‌ها، لالائی‌ها، چستان‌ها و مراسم مذهبی کاملاً اعتقاد آنها به تشیع ناب علوی دیده می‌شود.

Archive of SID

- 1- انجوی شیرازی، سید ابوالقاسم، (1371)، گذری ونظری در فرهنگ مردم، تهران انتشارات اسپرک.
- 2- ایزدپناه، حمید (1379)، فرهنگ لری، خرم آباد، نشر افلاک
- 3- جعفریان، رسول، (1379) صفویه در عصر دین فرهنگ و سیاست. قم. پژوهشکده حوزه دانشگاه .
- 4- رحمانیان، داریوش (1379). افسانه‌های لری، تهران، نشر مرکز.
- 5- کرزبیرا احمدی، غلامحسین (1388)، فرهنگ مردم بروجرد، به کوشش علی آنی زاده، تهران، دفتر پژوهش‌های رادیو.
- 6- عالی پور خرم آبادی، رامین، (1384) دستور زبان لکی، خرم آباد، انتشارات افلاک
- 7- عبداللهی نوروزی، عزت الله (1392) پیشینه‌ی مذهب لرستان. اینترنت.
- 8- معین، محمد، (1371) فرهنگ فارسی، چاپ هشتم، تهران، امیرکبیر.

Archive of SID